

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ім. М.П.Драгоменова

На правах рукопису

МАРКОВЕЦЬ Галина Василівна

ФОРМУВАННЯ НАПРАВЛЕНОСТІ НА САМОСВІТНЄ ЧИТАННЯ
У СТУДЕНТІВ ПЕДВУЗУ

19.00.07 - педагогічне і вікова психологія

з Мартов

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ - 1992

00814491 (R)

Робота виконана у Київському державному педагогічному інституті ім. М.П.Драгоманова.

Науковий керівник -	кандидат психологічних наук, доцент Н.В.ЧЕПЕЛЄВА
Офіційні опоненти -	доктор психологічних наук, професор Г.В.ЛОЖКІН
	кандидат психологічних наук, доцент Ю.М.КОВАЛЬЧУК
Провідна установа -	Уманський державний педагогічний інститут

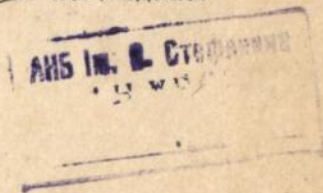
Захист дисертації відбудеться " 21 " січня 1993 року о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої ради К ІІЗ.01.02 у Київському державному педагогічному інституті ім. М.П.Драгоманова за адресою: 252030, Київ - 30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотечі Київського державного педагогічного інституту ім. М.П.Драгоманова

Автореферат розіслано "19" грудня 1992 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

Мож - Л.Г.ПОДОЛЯК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Суттєві перетворення, які відбуваються у процесі оновлення суспільства, безпосередньо торкнулися і вищої школи. Значно підвищилися вимоги до якості підготовки молодих спеціалістів, проте рівень її залишився незмінним.

Однією з основних причин утворення такої ситуації є недостатня сформованість у студентів направленості на професійну самоосвіту взагалі та на самоосвітнє читання зокрема. За матеріалами, які були отримані на кінець 1991 року О.О.Овсянниковим, лише 58% - 64% студентів "внутрішньо мотивовані" на навчання і намагаються не тільки оволодіти програмним матеріалом, а й поповнити свої знання через самоосвітнє читання. Друга частина, до якої входить 42% - 36%, "зовнішньо мотивовані" на навчання. Вони орієнтуються не стільки на досягнення значних результатів, скільки на те, щоб уникнути санкцій за несумлінне ставлення до навчання. Їх успіхи менш значні ніж у представників першої групи, тому що самоосвітнє читання для них скоріше виняток.

Оволодіння таким видом пізнавальної діяльності, як самоосвітнє читання, дає змогу студентам не лише якісно оволодіти необхідними професійними знаннями під час навчання у вузі, а й забезпечити удосконалення їх професійного рівня під час роботи вчителями у школі. Це положення повністю відповідає Закону про освіту України, в якому метою навчання визначено "всобичний розвиток людини як особистості...., збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими робітниками, спеціалістами".

Цього можна досягти тільки у процесі формування у студентів направленості на самоосвітнє читання. Остання розглядається нами як фактор, вплив якого на ефективність навчальної та професійної діяльності майбутніх вчителів найбільш вагомий.

У сучасній психології склалось певне розуміння направленості, що втілене у працях таких вчених, як Б.Г.Ананьєв, Л.І.Божович, О.М.Леонтьєв, Б.Ф.Ломов, А.К.Маркова, В.М.Мясищев, К.К.Платонов, С.Л.Рубінштейн. Вони розглядають її як цілісне психічне утворення особистості, яке забезпечує виконання певного виду діяльності. У своїй роботі ми реалізуємо це положення відносно самоосвітнього читання майбутніх

вчителів.

У безпосередньому зв'язку з цим визначено об'єкт дослідження: направленість на самоосвітнє читання студентів педагогічного вузу. Цей вибір, насамперед, обумовлений тим, що теоретично ця проблема в психологічній науці мало розроблена. Дослідниками-педагогами вивчається, переважно, її окремі аспекти: мотиви читання, потреби та т.і. В інтегрованому вигляді, а особливо з орієнтацією на практичне використання, самоосвітнє читання раніше не розглядалося.

Предметом дослідження є загальні закономірності та основні умови формування направленості на самоосвітнє читання майбутніх вчителів за час їх навчання у вузі.

Мета дослідження полягала у визначенні оптимальних умов для формування направленості на самоосвітнє читання у студентів педінституту і розробці спеціального методичного комплексу, щодо її втілення.

Відповідно до цього було сформульовано таку гіпотезу дослідження: якісне становлення направленості на самоосвітнє читання у студентів забезпечується внаслідок формування у них стійкої пізнавальної мотивації, оволодіння основними когнітивними операціями читання, розвитку їх здібностей розуміти текст.

Для досягнення мети дослідження та перевірки гіпотези поставлено такі завдання:

1. Визначити фактори, які зумовлюють формування направленості на самоосвітнє читання у студентів педвузу.

2. Встановити характер взаємозв'язку професійної направленості студентів-педагогів та їх направленості на самоосвітнє читання.

3. Визначити початковий рівень набутої направленості на самоосвітнє читання.

4. Розробити методикку формування у студентів направленості на самоосвітнє читання та перевірити її експериментально.

5. Підготувати необхідні рекомендації по втіленню у практику вузівського навчання методичного комплексу з розвитку у студентів направленості на обрану професію взагалі і на самоосвітнє читання зокрема.

Методологічною основою дослідження стали науково-психологічні положення про соціальну природу людини, формування особистості у діяльності, які розроблені та науково обґрунтовані

у працях Л.С.Виготського, Г.С.Костюка, О.Р.Дурія, О.В.Скрипченка, С.Л.Рубінштейна, В.О.Моляко та ін.

Для розв'язання поставлених завдань були використані такі методи: експеримент /констатуючий і формуючий/, опитування /у вигляді інтерв'ю, анкетування та співбесіди/, проєктивні методи /тести незакінчених речень, вербальних асоціацій та колірних відносин/, самооцінки особистості, стандартизовані тести для вивчення окремих рис особистості та видів направленості, шкали рангових оцінок. Одержані в дослідженні результати оброблялися статистичними методами за допомогою комп'ютера типу IBM PC/XT.

Організація дослідження: воно проводилось протягом шести років /1985-1991/. За цей час різними формами констатуючого та формуючого експерименту було охоплено понад 2 500 студентів Мелітопольського педагогічного інституту.

Надійність і вірогідність результатів забезпечувались глибоким теоретичним аналізом проблеми, відповідністю методів вивчення проблеми меті і завданням дослідження, поєднанням кількісного і якісного аналізу отриманих даних, репрезентативністю вибірок.

Положення, які виносяться на захист:

1. Головними факторами, що визначають формування направленості на самоосвітнє читання у майбутніх вчителів, виступають мотиваційні установки, поєднані у цілісну систему спонукання особистості до пізнавальної діяльності.

2. Між направленістю на самоосвітнє читання та направленістю на педагогічну професію існує реальний взаємозв'язок з подвійною детермінацією. Його наявність зумовлена, з одного боку, інформаційною природою педагогічної професії, а з іншого - існуючою соціальною ситуацією, яка потребує від сучасного вчителя постійної самоосвіти у процесі професійної діяльності. Якщо організувати процес самоосвітнього читання майбутніх вчителів, враховуючи цей зв'язок, то можна значно оптимізувати процес їх професійного становлення.

3. У ході формування направленості на самоосвітнє читання відбуваються не тільки ситуаційні зміни у поведінці студентів, а і вдосконалюються риси особистості, які забезпечують більш ефективне виконання майбутніми педагогами своєї професійної діяльності - організованість, цілеспрямованість, креативність та ін.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше подається розуміння направленості на самоосвітнє читання як системоутворюючої властивості особистості, котра визначає формування направленості на професійну самоосвіту майбутніх вчителів; виділені та визначені кількісні показники суб"ективного задоволення студентів рівнем їх оволодіння самоосвітньою діяльністю; знайдено та визначено кореляційний зв"язок між мотивами отримання вищої освіти та основними оперантними характеристиками педагогічної діяльності; з"ясовано той вплив, який справляють соціальні цінності майбутніх вчителів на процеси їх професіоналізації; розкрито ставлення студентів до того комплексу факторів, котрі визначають їх професійне самовизначення; запропоновано уніфікований підхід до самоосвітнього читання студентів, який базується на його поетапній алгоритмізації.

Теоретичне значення роботи полягає в установленні характеру взаємозв"язку у системі "направленість на педагогічну професію - направленість на самоосвітню діяльність". З"ясовано, що направленість на самоосвітню діяльність є своєрідною основою, на котрій і відбувається формування направленості на педагогічну професію. В дослідженні доведено значення діагностики рівня наявності направленості на самоосвітнє читання для оцінки педагогічного професіоналізму. Визначені причини неповної сформованості мотивації студентів перших курсів на оволодіння педагогічною професією та самоосвітньою діяльністю, які полягають у відсутності відповідної підготовки їх у школі та вузі. Проаналізовані причини вибору професії майбутніми вчителями у сучасних соціальних умовах в залежності від того, які особисті установки для них найбільш вагомі.

Практичне значення дослідження випливає з того, що було розроблено комплекс методів, які дають змогу активізувати у студентів направленість на самоосвітню діяльність. Підготовлена та перевірена методика по організації діяльності клубу майбутнього вчителя. Тести, використані у дослідженні - модифікації методик кольорних виборів-дають змогу через їх застосування у вищій та середній школі проводити якісний аналіз та кількісну оцінку тих тенденцій, які характеризують направленість на самоосвітнє читання у студентів та учнів.

Апробація роботи. Основні результати дослідження оголошувались та обговорювались на всесоюзних та республіканських конференціях у Чернівцях /1987/, Москві /1988/, Гомелі /1989/, Києві /1990/. Його положення викладались на методичному семінарі

Всесоюзного інституту підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у Москві /1987/. Методичні рекомендації, розроблені на основі результатів дослідження, використовувалися при організації діяльності клубу майбутнього вчителя МДПІ "Термінал". Матеріали дослідження покладені за основу у розробці навчальних спецкурсів, які проводилися в МДПІ на відділенні "шкільна практична психологія".

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаної літератури, який містить 172 найменування. Загальний обсяг роботи - 186 сторінок машинопису. У роботі наведені 4 малюнки, 6 таблиць та 16 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовано актуальність проблеми, виділено об'єкт і предмет дослідження, визначено його мету, сформульовано гіпотезу та завдання, розкрито методологічну основу дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичне і практичне значення, вміщено положення, які виносяться на захист, наведені дані про апробацію роботи.

Перший розділ "Методологічні та теоретичні основи вивчення проблеми" присвячений аналізу літературних джерел, в яких оцінюється вплив направленості особистості студентів педвузу на їх професійне становлення; визначаються зв'язки між самоосвітньою діяльністю особистості та її професійно-педагогічною направленістю.

Відзначено, що проблема направленості в теоретичній психології входить до числа пріоритетних. Разом з тим, сучасна психологія не має єдиного підходу, котрий би дав змогу дослідникам розглядати направленість як конкретне явище людської психіки.

Розбіжність існуючих підходів до проблеми направленості виявляється у самому факті полісемії цього терміну у працях різних авторів. В.М.Мясіщев, наприклад, описує направленість як "домінуюче відношення", Б.Г.Ананьев - як "основну життєву тенденцію", О.С.Прагіншвілі - як "динамічну організацію суттєвих сил людини", Б.Ф.Ломов вважає, що "направленість виступає як системоутворююча властивість особистості, яка визначає

її психологічний склад", а К.К.Платонов бачить у направленості "потреби, установки та ставлення". Посидиє цих вчених те, що навіть при існуючій розбіжності їх поглядів, більшість їх відносять поняття направленості до мотиваційної сфери особистості.

Зв матеріалами аналізу теоретичних даних виділяються чотири рівні направленості: особистісний, професійний, діяльнісний та ситуативний. У роботі вивчається вищі рівні направленості: особистісний, професійний та діяльнісний.

Простежується, яким чином здійснюється формування направленості особистості у ході її професійного становлення та оволодіння різними видами діяльності. Визначається, що повноцінна реалізація педагогічної діяльності можлива лише при наявності сформованої та усвідомленої самими студентами направленості на оволодіння своєю майбутньою професійною діяльністю. Серед завдань навчально-виховного процесу у вузі пріоритетним є необхідність створення спеціальних умов, що сприяють виникненню у студентів направленості на оволодіння своєю професією, що може дати їм можливість значно підвищити ефективність навчання у вузі.

У роботі направленість на педагогічну професію та на самоосвітнє читання розглядається в єдності. Доводиться, що педагогічна професія, яка має в своїй основі інформаційну природу, може бути адекватно реалізована лише при умові постійного самовдосконалення.

Гарантією постійного саморозвитку педагога в його професійній діяльності виступає самоосвітнє читання. У цьому зв'язку аналізуються психологічні аспекти зрелання студентів до самоосвітнього читання, його особливості та вплив на професійне становлення педагога.

Самоосвітнє читання виступає як конкретна форма реалізації процесу самоосвіти. У цьому випадку воно визначається як конкретна діяльність, метою якої виступає накопичення, селекція, аналіз та ективна трансформація тієї інформації, яка необхідна особистості в її професійній діяльності.

Для цього виду читання характерні самостійне визначення цілей, планування основних етапів читання, вибір джерел інформації, самоконтроль та самоцінка наслідків читання.

У роботі також аналізуються ті напрямки, згідно з якими ведуться дослідження самоосвітнього читання. До першого з них належить комунікативна концепція самоосвітнього читання, кот-

ра розглядає текст як засіб здійснення опосередкованого контакту між людьми. Ця концепція розробляється О.П.Олексієвим, Н.В.Границькою, Е.С.Діаментом, З.І.Кличниковою. Теорія, що розглядає читання як специфічну пізнавальну діяльність особистості, обґрунтовується О.С.Анісімовим, М.І.Першиним, Є.Н.Піховкіною, М.В.Рахманіною. Підхід, що здійснює вивчення закономірностей інверіоризації змістових структур тексту у процесі їх засвоєння, притаманий для Л.І.Божович, Т.Є.Єндовицької, І.Ф.Нефоліна, Е.І.Іванової, О.О.Леонтьєва. Останній, конкретно-експериментальний напрям, у центрі уваги якого міститься розвиток читацьких здібностей особистості, формування культури читання спеціаліста-професіонала реалізується у роботах О.В.Брушлинського, Л.П.Доблаєва, А.М.Корєнєва, А.П.Стеценка.

Результати теоретичного аналізу проблеми дозволили зробити такі висновки:

- поняття "направленості" в психологічній науці має полімодальний характер. У зв'язку з цим ми приймаємо не змістове його визначення, а описове, котре містить у собі такі складові частини, які виділяються майже усіма дослідниками. До них належать орієнтованість, модальність, сила спонукальної тенденції;

- у разі конкретної реалізації направленості на педагогічну діяльність вона розглядається як головна умова професіоналізації майбутніх вчителів;

- психологічним стрижнем, що інтегрує інформаційні компоненти професійної педагогічної діяльності, виступає направленість на самоосвітнє читання. Вона визначається нами як складна системоутворююча властивість психіки, яка формується у пізнавальній діяльності особистості та обумовлює її позитивне ставлення до самореалізації у професійній сфері.

У другому розділі "Специфіка та психологічні особливості направленості студентів-педагогів" наведено опис використаних методик, здійснено аналіз результатів, отриманих за їх допомогою. Вказується, що для проведення емпіричної оцінки дослідження був розроблений комплексний інструментарій, який поєднав декілька крос-методик, процедури проведення яких різні, а результати взаємодоповнюють. Така конструкція дала змогу підвищити надійність кінцевих результатів дослідження.

Перша частина експериментального дослідження була побудована на основі аналізу матеріалів, одержаних внаслідок прове-

дення анкети "Навчання та майбутня професія" К.Штарке, колір-ного тесту ставлення до самоосвітнього читання, модифіковано-го тесту незакінчених речень з використанням таких формулювань: "Самоосвіта, на мій погляд...", "Вміти вчитися за книгами...", класичного тесту вербальних асоціацій, опитувальника "БЧС" /"Бюджет часу студентів"/, спеціально розробленого нами для дослідження.

Визначено, що у значної частини першокурсників, які взяли участь в експерименті, не зафіксована наявність направленості на самоосвітнє читання. Ця ситуація зумовлена особливостями традиційного навчального процесу у школі, який не орієнтує учнів на самоосвітнє читання. В зв'язку з цим учні переважно не прагнуть до оволодіння самоосвітнім читанням, вважаючи його зайвим.

Разом з тим треба підкреслити, що й серед випускників вузу до 40% тих, хто тією чи іншою мірою не володіє самоосвітнім читанням. Спеціальне, цілеспрямоване оволодіння засобами та методами самоосвітнього читання має місце, насамперед, як виняток.

Оволодіння самоосвітнім читанням відбувається загалом під час перших трьох років навчання. Ефективність його в цілому незначна і становить 1/5 оптимуму на один навчальний рік, що, на нашу думку, пов'язано з набуттям досвіду шляхом спроб та помилок, як переважно навчаються студенти.

Детальний аналіз ставлення студентів до самоосвітнього читання за тестом незакінчених речень показує, що на перших трьох курсах воно має дещо абстрактний характер.

Якісні зміни відбуваються на старших курсах, але й серед випускників зустрічається певна частина /до 10-15%/ таких, що отождоюють самоосвіту з самовихованням. У таких випадках, звичайно, у студентів відсутня направленість на самоосвіту.

По тесту вербальних асоціацій на першому курсі було отримано до 10-15% позитивних асоціацій на слова-стимули, до 15-20% негативних і до 65-70% індіферентних. На останньому курсі ця пропорція певним чином змінюється: кількість позитивних відповідей-асоціацій зростає до 1/3 їх загальної кількості. Відповідно зменшується кількість індіферентних відповідей, а кількість негативних залишається приблизно на одному рівні.

Аналогічні результати, які одержані за паралельними методиками, підтверджують, що практично один з 6-7 першокурсників приходить до вищого навчального закладу з негативною установкою на навчання та на самоосвітнє читання.

Вивчення бюджету витрат часу студентів дало нам три види показників, які характеризують ставлення студентів до різних видів їхньої діяльності: час / у відсотках/, котрий студенти присвячують виконанню певної діяльності, місце, котре посідає кожний вид діяльності за значенням та коефіцієнт задоволеності наявністю умов для її виконання.

Головними видами пізнавальної діяльності, які аналізувалися у нашому дослідженні, були професійна самоосвіта та загальнокультурна самоосвіта. Треба зазначити, що незважаючи на їх схожість, дані, одержані за цими показниками, істотно відрізнялись.

По першому з них загальний час, витрачений студентами на професійну самоосвіту, складає у середньому від 2,5% до 4%, значущість знаходиться в інтервалі між 9-м та 12-м місцями, а задоволеність не перевищує коефіцієнта 0,7 - 0,8. У той же час загальнокультурна освіта за значенням міститься від 4-ої до 9-ої позиції /в залежності від статі та курсу опитаних/, значно випереджаючи професійну самоосвіту.

Важливим для характеристики ставлення студентів до обраної ними спеціальності є показники щодо виконання ними науково-дослідної роботи. Так, у юнаків по шкалі значення цей вид діяльності знаходиться на 16-му, 17-му, 18-му місцях, у дівчат - з 13-го по 18-е. Це, на нашу думку, є додаткове свідчення про відсутність видимих орієнтацій студентів на перманентну самоосвіту, котра виступає обов'язковим атрибутом професійної діяльності.

Нами була зроблена спроба диференціювати вид діяльності студентів в залежності від тих умов, в яких вона здійснюється, за допомогою проективної методики "КТВ-Сам-Чт". Головними в тесті були поняття "читання", "самоосвіта", "пізнання", а також "художня література", "загально-політична література" та "професійно-педагогічна література". Поняття першої групи, що відносяться до самого процесу пізнання, одержали, переважно, позитивні оцінки - до 60%. По відношенню до понять другої групи схожі показники були отримані лише для "художньої літератури".

Інші види літератури, що оцінювались, отримали переважно негативні характеристики. У зв'язку з цим ми визначаємо такі причини низької ефективності оволодіння студентами самоосвітнім читанням:

- відсутність у педагогічних вузах спеціалізованих курсів, що залучають студентів до навчання прийомам самоосвітнього читання;

- значний рівень складності сприймання професійно-педагогічної літератури;

- несформованість мотиваційних компонентів традиційного навчального процесу, котрі спонукали б студентів до подальшого удосконалення самоосвітнього читання.

На наступному етапі вивчались характерні особливості ставлення студентів до своєї майбутньої професії, встановлювалися взаємозв'язки, які існують між направленістю на педагогічну професію та на самоосвітнє читання. На цьому етапі були використані методики "ПІВ" / "Портрет ідеального вчителя"/, "Комбі" /"Комбінований інструментарій"/ та стандартизовані анкети для оцінювання професійно-педагогічної діяльності.

Портрет ідеального вчителя складався студентами із 50-ти головних рис його особистості, визначених на попередньому етапі дослідження. Результати, отримані за матеріалами обробки цієї методики, демонструють наявність певних тенденцій у ставленні студентів до обраної ними педагогічної професії, як до такої, що безпосередньо не пов'язана з навчанням та вихованням дітей. Більшість студентів в обраній ними спеціальності орієнтуються перед усім на змістову її частину, а не на педагогічну. Таким чином, більшість опитаних хоче стати географами і біологами, а не вчителями географії та біології.

Поряд з цим проводилась також самооцінка опитуваними власної особистості за допомогою стимульного матеріалу методики "Портрет ідеального вчителя". Лише у 30% випадках студенти відзначили у себе наявність такої риси, як "схильність до самоосвіти". При цьому у юнаків вона була поставлена на 14-16 місця за значенням із 20-ти можливих, у дівчат - на 11-12 місця. Як бачимо, у студентів педвузу існує досить слабкий зв'язок між направленістю на професію та направленістю на самоосвіту. Ця ситуація пов'язана з тим, що у вуз студенти приходять переважно без бажання стати педагогами і, як наслідок, вони не зорієнтовані на оволодіння професійним самоосвітнім читанням.

Були використані також стандартизовані анкети, до яких увійшли ствердження "Закінчення вузу дає мені можливість..." та "Головне у професії вчителя для мене...". Кожне з цих стверджень мало по 10 варіантів відповідей, серед яких ми виділили такі: в першій анкеті "стати педагогом-професіоналом", у другій - "оволодіти засобами та прийомами самоосвіти". Саме поміж показниками цих варіантів відповідей і проводився кореляційний аналіз матеріалів, одержаних на I-му та 3-му курсах. За його результатами були одержані такі коефіцієнти: I курс, юнаки - 0,03; I курс, дівчата - 0,04; 3 курс, юнаки - 0,25; 3 курс, дівчата - 0,31. Як бачимо, у процесі навчання студенти починають розуміти необхідність оволодіння засобами самоосвіти, але йдуть до цього досить повільно.

За матеріалами, отриманими на цьому етапі роботи, були зроблені такі висновки:

- традиційний навчальний процес у вузі більше орієнтує майбутніх педагогів на репродукцію наявного навчального матеріалу, ніж на активну самостійну пізнавальну діяльність;

- у значної частини студентів відсутня установка на те, щоб стати вчителями-професіоналами. Вони не орієнтовані на стабільну самопідготовку до майбутньої професії;

- організація навчального процесу у вузі спонукає студентів до того, щоб "здати" предмет під час сесії та після цього не повертатися до нього. Вони прагнуть лише того, щоб оволодіти певним обсягом знань, а не розвинути свої пізнавальні здібності;

- вже на першому курсі відбувається чітка поляризація студентів за ознакою їх ставлення до самоосвітнього читання. Зустрівшись з новою для них методикою навчання у вузі, певна частина студентів /від 15% до 25%/ починає ставитись до навчання як до прикрого тягара. Такі студенти прагнуть тільки "дотягнути" до кінця навчання і менш за все думають про те, щоб повніше реалізувати свої здібності;

- студенти, які індіферентно ставляться до навчання, головним чином, обмежують себе тими знаннями, які вони повинні засвоїти відповідно до програми. Самомотивованих, котрим притаманний градієнт наближення до позитивної мети і настроєних на отримання додаткових знань, серед опитаних було близько 10-15%.

За матеріалами констатуючого експерименту були визначені умови, які сприяють формуванню направленості студентів на самоосвітнє читання:

- Організація пізнавальної діяльності особистості, зокрема, когнітивних операцій читання, до яких належить визначення основних завдань самоосвітнього читання, та його мети, використання оптимальних прийомів засвоєння нової інформації та її осмислення, а також конкретних засобів та методів фіксації основного змісту навчально-наукових текстів;

- формування пізнавальних мотивів, до яких належать комплекс усвідомлюваних пізнавальних потреб, що зорієнтовані на їх задоволення в обраній студентами професійній сфері, та ряд установок генералізованого характеру, які забезпечують загальну активність особистості в пізнавальній сфері;

- внесення самоосвітнього читання у контекст навчально-професійної діяльності студентів, що сприяє формуванню направленості на самоосвітнє читання як складової частини їх професійно-педагогічної направленості.

Третій розділ "Формування направленості майбутніх педагогів" містить опис формуючого експерименту, аналіз матеріалів, одержаних у констатуючих експериментах, які були призначені для фіксації змін направленості студентів після педагогічного впливу. Він містить дві частини. Перша присвячена аналізу результатів, отриманих у процесі формування направленості на самоосвітнє читання у студентів, друга - вивченню ролі самоосвітньої діяльності у професійному становленні майбутніх педагогів.

Була розроблена процедура формуючого експерименту з метою внутрішньої та зовнішньої організації процесу самоосвітньої діяльності студентів. У першому випадку йдеться про організацію пізнавальних дій особистості, у другому - про засоби організації засвоєння матеріалу, який накопичується через самоосвітнє читання.

Для того, щоб допомогти студентам поліпшити своє самоосвітнє читання, ми розробили спеціальний пакет алгоритмів по його організації /див. Табл. I-4/. Цей пакет містив "розгортку" алгоритмів у вигляді інструктивних матеріалів, які студенти отримували на перших консультаціях з курсу загальної психології. Оволодіння ними відбувалося поступово, у ході проведення

Табл. I. АЛГОРИТМ ОРГАНІЗАЦІІ САМООСВІТНЬОГО ЧИТАННЯ

I. Визначити головні цілі читання, які ставляться перед ознайомленням із джерелом		
- Ознайомлення з книгою чи окремим текстом для одержання уявлення щодо їх змісту	- Розширення ерудиції в галузі, котрій присвячені книжка або текст	- знаходження відповідей на конкретні запитання
- отримання фактологічного, цифрового та інформаційного матеріалу	- підготовка до академічних занять	- складання відгуків чи рецензій на текст чи книжку
- бажання змінити вид діяльності	- отримати задоволення від читання	- прагнення провести час за читанням
↓		
II. Сформулювати проблеми, котрі будуть вирішені протягом читання		
- правильно та повно зрозуміти викладені положення	- засвоїти ідеї, що розкриваються у тексті	- оцінити зміст матеріалу, який вивчається
↓		
III. Вибрати засіб читання, адекватний тексту та меті читання		
- попереднє ознайомлення з книгою чи статтею, її будовою та структурою		
- швидкий перегляд, в ході якого утворюється загальне уявлення про зміст тексту		
- вибіркове читання, призначене для пошуку необхідної інформації		
- повне, послідовне читання, без аналізу тексту		
- студіювання - читання з обдумуванням, аналізом та засвоєнням основного змісту тексту		

Табл. 2. ЗАГАЛЬНИЙ АЛГОРИТМ САМООСВІТНЬОГО ЧИТАННЯ

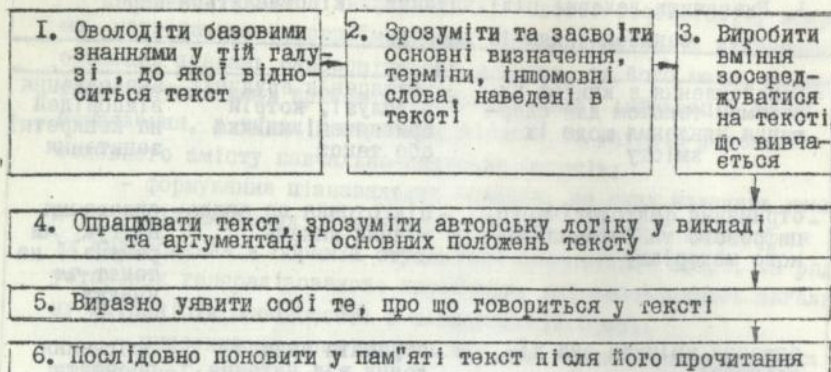

Табл. 3. КОГНІТИВНИЙ АЛГОРИТМ ОСМИСЛЕННЯ НОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

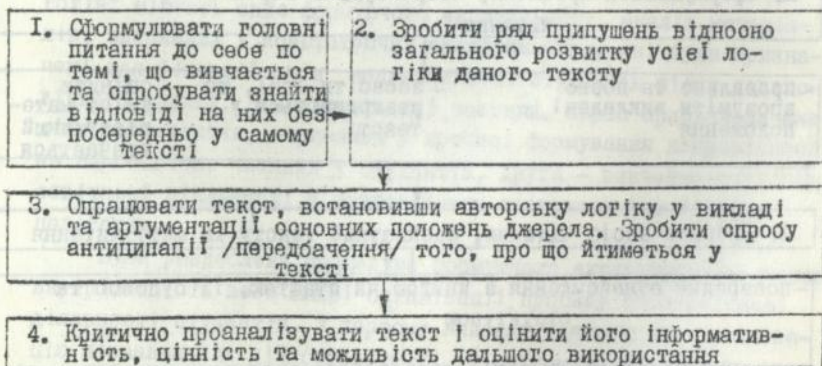
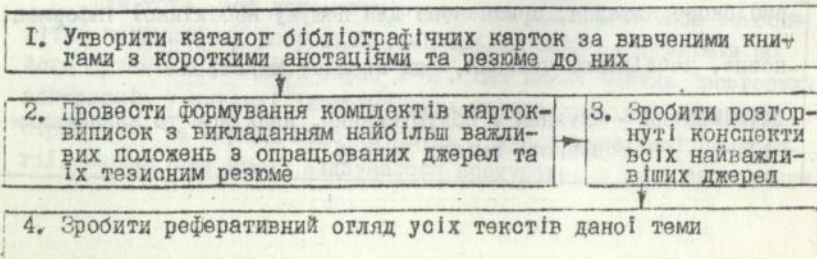

Табл. 4. АЛГОРИТМ ФІКСАЦІЇ ТЕКСТУ

індивідуальної роботи.

Протягом перших трьох місяців перебування у вузі студенти оволодівали знаннями та вміннями, необхідними для ефективного здійснення самоосвітнього читання.

Наступним етапом було формування у студентів вмінь по символізації навчального матеріалу, для чого й була розроблена уніфікована система ідеограм. Застосовуючи ідеограми, студенти навчалися "згортати", а потім "розгортати" зміст різних за обсягом текстів.

Психодіагностичні виміри на цьому етапі здійснювалися за допомогою методики "ОЛКДБ" /Організованість, працьовитість, колективізм, допитливість, естетичний розвиток/, "ВН" /"Види направленості" / та ін. Наслідки проведення підсумкового обстеження за цими методиками підтвердили збільшення коефіцієнтів за показниками "організованості" у межах від 6% до 10%.

Підвищились показники окремих видів направленості. Було зафіксовано підвищення пізнавальної направленості на 10,1 - 10,4% - у юнаків та дівчат відповідно.

Найбільш суттєвими виявились зміни у направленості на самореалізацію особистості: від 14,8% у дівчат до 16% у юнаків. Особливо слід підкреслити те, що підвищення показника, що характеризує направленість на самореалізацію особистості майже на 50% перевищило показники динаміки пізнавальної направленості. Таким чином, ми бачимо, що для студентів нова форма навчання стає не тільки втіленням пізнавальної діяльності, а й перетворилася на засіб самоутвердження та самовияву.

У ході другого етапу формуючого експерименту ми прагнули організувати самоосвітнє читання студентів таким чином, щоб воно стимулювалося, переважно, пізнавальною мотивацією. З цієї метою було сформульовано завдання "підвищення образу" майбутньої професії, самоорганізації пізнавального читання та реалізації інформації, отриманої у процесі самоосвіти.

При проведенні формуючого експерименту була використана методика "заглиблення" у модифікації МТ - мотиваційного тренінгу. Тренінг проводився для формування та підсилення у студентів тих мотивів, які впливають на визначення їх професійної направленості.

Проведення МТ здійснювалося у ході роботи заснованого на-

ми клубу майбутнього вчителя - неформальної організації, що дала нам змогу звернутися до емоційної сфери особистості, якої майже не торкаються у ході звичайного навчального процесу.

Діяльність клубу була спрямована на формування позитивної ставлення студентів до своєї майбутньої професії. Використання таких механізмів психіки, як навіювання, наслідування та ін., дало нам змогу значно поліпшити процес становлення професійної самосвідомості майбутніх вчителів. При цьому ми виходили з положень, обґрунтованих у працях В.М.Бехтерева, П.І.Буля, Г.К.Лозанова.

Принцип, який покладено в основу роботи клубу, отримав найменування "формули трістої активності". Відповідно до нього передбачалось: активне завоювання та систематизація нових знань, активне розповсюдження отриманих знань, активний захист своїх позицій щодо набутих знань.

Реалізація першої частини цієї формули забезпечувалась тим, що для членів клубу проводились консультаційні заняття з організації самоосвітнього читання. Розповсюдження отриманих знань здійснювалося, головним чином, не індивідуально, а колективно. Для цього склад клубу з часу його утворення розділявся на секції. Участь кожного студента у роботі секції оцінювалася його товаришами за конкретними результатами діяльності. Це давало змогу забезпечити такі стосунки між членами клубу, які сприяли формуванню у них активності, ініціативності, відповідальності.

Серед головних результатів формуючого експерименту ми можемо виділити такі:

- найскладніші проблеми, з якими зустрічаються студенти, приходячи до вузу - це відсутність методики та "техніки" навчальної діяльності і, насамперед, самоосвітнього читання. Вирішити їх можливо лише шляхом спеціального навчання студентів перших курсів методиці та техніці самоосвітнього читання, засобам алгоритмізації та систематизації матеріалу, що вивчається;

- при здійсненні спеціальної підготовки формуються зв'язки між направленістю на самоосвітнє читання та професійною направленістю майбутнього вчителя. У процесі мотиваційного тренінгу відбуваються реальні зміни психіки студентів, пов'язані

з формуванням власного ставлення до самоосвітньої діяльності, та з посиленням мотивації на оволодіння педагогічною професією взагалі.

В висновку підведено підсумки дослідження, накреслено перспективи подальших досліджень:

1. Матеріали, отримані у ході дослідження, дозволяють нам охарактеризувати направленість на самоосвіту як провідну рису особистості, що має певний вплив на процес її професійного становлення. Вона має системоутворюючий характер, формується і реалізується у діяльності та обумовлює своєрідність ставлення суб'єкта до предмету діяльності. Виявлення направленості на самоосвітнє читання виступає як реалізація пізнавальної направленості особистості. При цьому вона регулює накопичення, селекцію, осмислення та перетворення інформації, котра завсвоється особистістю у процесі актуалізації мотивів та установок на професійне самовизначення.

2. За матеріалами дослідження визначено кілька рівнів направленості на самоосвітнє читання студентів:

- "кульовий", якому притаманні відсутність пізнавальної мотивації, техніки роботи з текстами та орієнтація у науковій літературі;

- "аморфний", який відрізняється слабкою пізнавальною мотивацією, компілятивним характером роботи з друкованими джерелами, переважнок орієнтацією на навчальні тексти;

- "мезорівень", пізнавальна мотивація якого має стабільний характер і якому притаманні елементи аналізу та синтезу при роботі з друкованими текстами, вільним володінням тим обсягом літератури, який передбачений програмою;

- "оптимальний", для якого характерна розвинена пізнавальна мотивація, власна методика роботи з навчальними та науковими текстами, прагнення вивчати не тільки ту літературу, що повинна бути засвоєна обов'язково, а й ту додаткову, яка розширює уявлення студентів про предмет, що вивчається.

3. Визначені причини недостатньої сформованості направленості на самоосвітнє читання у значної частини абітурієнтів. Серед них: а/ недостатність та нестійкість мотивації на оволодіння майбутньою професією; б/ відсутність у юнаків та дівчат необхідної підготовки до роботи з друкованими джерелами.

АНБ Ім. В. Стеревана
АН УРСР

4. Визначено, що серед умов, які сприяють формуванню направленості на самоосвітнє читання може бути особливо виділене навчання студентів спеціальним алгоритмічним приписанням. Вони дають змогу студентам, які оволоділи алгоритмами, найбільш ефективно здійснювати як читання, так і письмову фіксацію текстів, які вивчаються, що дає можливість значно підвищити ефективність самоосвітнього читання.

5. Самоосвітнє читання майбутніх вчителів є ефективним лише у тому випадку, коли воно здійснюється з установкою на подальше використання у майбутній професійній діяльності. Методичний комплекс, що допомагає сформувати у студентів таку установку, містить мотиваційний тренінг, емоційне "заглиблення", креативний пошук, що здійснюється у межах запропонованого нами підходу. Підсумки дослідження свідчать, що завдяки використанню цього комплексу прискорюється адаптація першокурсників у вузі, ефективнішим стає формування направленості на оволодіння педагогічною професією, підвищується ефективність самоосвітнього читання студентів.

Дальший розвиток дослідження у цьому напрямку, на нашу думку, може привести до створення єдиної концепції організації самоосвітнього читання як невід'ємної частини навчального процесу у вузі.

Основний зміст роботи відображено в таких публікаціях:

1. Улучшение качества подготовки будущих педагогов в процессе их внеучебной деятельности // Психологические проблемы совершенствования подготовки учителей в вузе в свете основных направлений реформы школы, - Депонировано в НИИ проблем высшей школы; М. 76 рег. № 466-87, деп. от 24.03.1987 года - 0,5 д.а.

2. Формирование самообразовательной деятельности будущих педагогов при изучении курса общей психологии // Методологические проблемы преподавания биологических дисциплин в педвузе. Тезисы докладов Всесоюзной научно-практической конференции / 17-19 сентября 1986 года / - М., 1987 г. - 0,1 д.а.

3. Возрастная и педагогическая психология // Мировоззренческая и методологическая направленность преподавания специальных дисциплин в институте - Мелитополь, 1987 г. - 0,5 д.а.

4. Организация самообразовательного чтения студентов заочного отделения в межсессионный период - МНО УССР, МГПИ, Мелитополь, 1990 г. - I д.а.

5. Становление личности будущего педагога во внеучебной познавательной деятельности // Психологическая наука: проблемы и перспективы. Тезисы Всесоюзной конференции, посвященной 90-летию со дня рождения Г.С.Костюка. Часть III. / в опиварт./.- Киев, 1990 г. - 0, I д.а.

Підписано до друку 17.12.1992р.Об.0,9.Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний.Тир.100.Зам.713.Безплатно.

ЛОД КДПІ ім. Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.

1140006

Ab 26.722

Ab 26.722

